

Zavod za zaštitu zdravlja, Rijeka
ravnatelj Zavoda prof. dr. K. Blečić
Odjel za zaštitu usta i zuba
šef Odjela doc. mr dr J. Hrašte

Sudbina „prvog zubarskog lječilišta“ u Hrvatskoj

J. HRAŠTE

Istraživanje povijesti stomatologije na tlu Hrvatske, a posebno na području Hrvatskog primorja, izaziva ne samo našu radnoznalost o minulom vremenu, nego budi i staleški interes za razvoj stomatologije u našim krajevima.

Uvodno bih istaknuo, da se još polovicom XVII stoljeća javio njemački filozof *Leibnitz*¹ s novom i plodnom mišlju o historijskoj povezanosti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Osim njega i mislioci kao *Voltaire* i *Kant* smatraju da povijest nije samo niz događaja koji slijede jedan poslije drugoga, nego koji slijede jedan iz drugoga. To me je upravo ponukalo da dam svoj prilog povijesti i sudbini »prvog zubarskog lječilišta« u Hrvatskoj, u Senju početkom XX stoljeća.

Prve podatke o tome saopćio je *Kaić*², prema prospektu koji je tiskan u Senju, travnja 1902. godine na hrvatskom i njemačkom jeziku, pod naslovom: »Zubarsko liečilište — Zahnärztliches Sanatorium dr Korewa de Dembno — Senj (Primorje) — Zengg, Küstenland«.

No, prije nego li iznesemo neke dijelove sadržaja prospekta, kao i naša istraživanja u pogledu sudbine prvog zubarskog lječilišta u Hrvatskoj, želimo dati neke opće povijesne podatke o Senju kao i o obitelji u zgradi koje je bilo predviđeno otvaranje toga lječilišta.

Početkom XVI stoljeća doseljuju se u Senj bjegunci iz krajeva koje su osvojili Osmanlije, a njihov broj se povećava padom Klisa 1537. Ovi prebjezi nazvani uskocima zajedno s građanima Senja hrabro su se borili protiv Turaka, a kasnije i protiv Venecijanaca. Mirom u Madridu 1617, raseljeni su Uskoci u Žumberak i Otočac. Od tada je u Senju austrijska posada, a grad je uklopljen u vojnu krajinu i pod njenom jurisdikcijom ostao je uz kraće prekide do 1871, kad je postao slobodni grad u Hrvatskoj³.

Značaj Senja očituje se u nazivu Rijeka (Senjska Rijeka). Senj je završna točka u to doba Jozefinske ceste izgrađene 1776—79. na potezu rimske ceste Senia-Siscia (od Senja preko Brinja i Josipdola do Karlovca). Do izgradnje željezničke pruge do Rijeke (1873) Senj je bio glavna luka za izvoz drva i od tog je vremena počelo postepeno opadanje ekonomske važnosti grada. Izgradnjom riječke željezničke pruge smanjena je senjska gravitacijska zona na neposredno zaleđe. Zbog toga je grad postao samo lokalno središte velebitskog podgorja³.

Dakle, u takvim povijesnim i gospodarskim uvjetima došlo je do pokušaja otvaranja zubarskog lječilišta srpnja 1902, kad su već u Rijeci postojale zubarske ordinacije sa stanovitom reklamom, kao na primjer ova koja je tiskana 2. siječnja 1900. u prvom broju riječkog Novog lista, kojeg je urednik bio Frano Supilo (sl. 1).

Technioko - Zubarski Atelier
 Trg Sarpna, **Rieka-Fiume** br. 5. kat II.

Umjetni zubi i nizovi zuba sasvim nalik **naravnim**, ne razlikujuju se u ničem od vlastitih, za grizanje posve sposobnih uz jamstvo od punih 10 godina, namještaju se, a da se ne osjeđa bol, niti je nužno izvući korena.

Umjetne krune
 zuba učvršćeni i snimivih, **bez podloge** od zlata ili drug materijala, izvrstne kvalitete uz najumjerenije cijene.

Popravci od 1 for. dalje kroz jedan sat.
 Zubi od 2 for. dalje.

Podpuni nizovi zuba uz cijene umanjene.

Sivomasi plaćaju polovicu.

Gledite točne izvedbe jamči moje **25 godišnje iskustvo**. Svaki dan od 9 sati prije do 5 sati poslije podne.
 Nedjeljom i blagdanom samo do podne.

Sl. 1. Reklama za zubnu ordinaciju iz godine 1900, u prvom broju »Riečkog Novog Lista«.

Prikazujući povijest zdravstva u Senju, Gle s i n g e r⁴ navodi da je: »Dr L j u d e v i t K o r e w a vitez de Dembno bio od dvadesetih godina prošlog stoljeća sve do svoje smrti (1911?) gradski fizik u Senju. Uredio je u Senju prvo zubno lječilište u Hrvatskoj i to u kući patricije D o m a z e t o v i ć a u kojoj se danas nalazi uprava ugostiteljskog poduzeća „Velebit“«.

Po navodima T i j a n a⁵, ta je kuća bila vlasništvo porodice D o m a z e t o v i ć, koja je starinom iz Bosne, a u Senj je prebjegla pred Turcima 1744. godine, kako to kaže ploča s natpisom i grbom obitelji.

U prospektu za otvaranje zubarskog lječilišta se navodi da je »zgrada dvokatna sa prizemnim lokalom, I. kat je opredjeljen za stanove i potrebite lokale za pacijente, II. kat za stan ravnajućeg liečnika, pomoćnog liečnika, tehničko osoblje, lokale za ordinaciju, te lokal za tehničke obave«.

Poslije I svjetskog rata u kući su bili stanari, a nakon toga je bio samostan časnih sestara franjevki III reda (Tijana^s), koje su tada držale novicijat i dječje obdanište.

Tragajući za pobližim podacima o sudbini zubarskog lječilišta u Senju, saznao sam za jedinog živećeg potomka obitelji Domazetović, Paulu — kćerku dra Korewa, koja mi je dala dragocjene podatke, da saznam nešto više o tom važnom događaju iz povijesti hrvatske stomatologije.

Pored navedenog usmenog saopćenja i tiskanog prospekta, barem za sada nemam drugih vjerodostojnih arhivskih podataka.

U tekstu tiskanog prospekta između ostalog navodi se i slijedeće: . . . . »U djelokrug rada liečnika zubara spada liečenje kostoloma vilice, defekti mekog i tvrdog nepca, korekcija nepravilno rastućih zubi itd.«

» Liečnički cjenik :

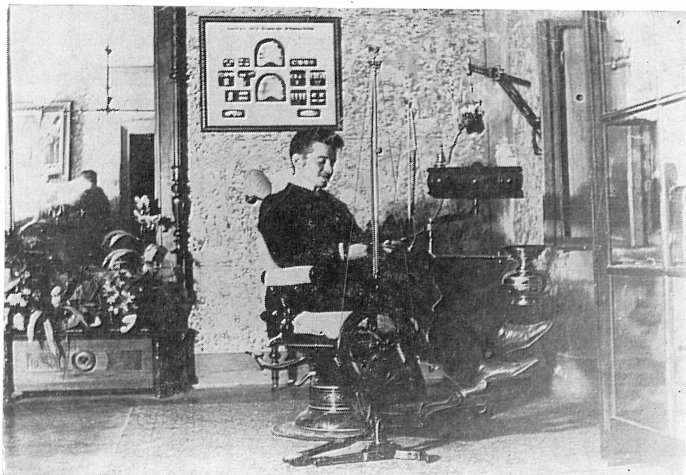
Obave zubarske bud operativne bud tehničke honorirat će se polag minimalnog zubarskog cjenika propisanog zakonom 24/I 1894. br. 20315 i br. 24209.

Cjenik stanova i opskrbe:

Sobe s 1 krevetom i rasvjetom	3 krune
Sobe s 2 kreveta i rasvjetom	5 kruna
Dvije sobe sa 2 kreveta	7 kruna
Dvije sobe sa 3 kreveta	8 kruna
Hrana itd.	

U Zavod se neće primati pod nikakvom izlikom drugih, osim zubnih obava, te bolesti ustnih organa, Senj travnja 1902.«

Iz obiteljske zbirke Paule Domazetović, kćerke dra Korewa uspio sam dobiti sliku snimljenu između 1900. i 1905. g, na kojoj se vidi, da je to za ondašnje prilike i vrijeme bila moderno opremljena ordinacija. Uz zubarsku teleskop stolicu, pljuvačnicu, te novu vrtaljku bila je i električna

Sl. 2. Zubna ordinacija dra Korewe, gradskog fizika u Senju. Na slici dr Altmann.

bušilica. Na stalku za instrumente uočavamo gipsane modele gornje i donje čeljusti u okludatoru, zatim ormar sa ostalim instrumentarijem. Na zidu je uočljiva uokvirena ploha s crtežima pojedinih zuba, modela gornje djelomično bezube čeljusti, presjeka zuba i drugo (slika 2).

Takav je zorni prikaz služio da se pacijentima rastumači kakve usluge i stomatološke zahvate mogu dobiti prilikom traženja stomatološke pomoći, a u vezi s liječenjem usta i zubi kao i zubno-protetskim radovima.

Takav je zorni prikaz zuba i modela čeljusti mogao korisno poslužiti i u zdravstvenom prosvjećivanju pacijenata.

Na slici je dr Altman, koji je, prema usmenom saopćenju kćerke dr Korewe, bio iz Berlina, a radio je kao liječnik pomoćnik u zubnoj ordinaciji 3—4 godine. Inače, dr Korewa, koji je bio vlasnik zgrade i ordinacije, imao je još nekoliko kuća u Senju, studirao je medicinu u Beču, a bio je oko 30 godina gradski fizik u Senju.

Njegov je suvremenik bio i dr Antun Lobmayer — predstojnik Kraljevskog primaljskog učilišta u Zagrebu, koji se bavio i književnošću. Napisao je prvi udžbenik za primalje. Od 1893. do 1897. bio je predsjednik ZLH, a 1892. narodni zastupnik u Senju.

Premda je u navedenom prospektu bilo tiskano da se zubno lječilište sa stacionarom otvara 1. srpnja 1902, ono ipak nije funkcioniralo radi odlaska pomoćnika dra Korewa — dra Altmana, kao i radi financijskih poteškoća vlasnika pa možemo tvrditi da je to, nažalost, bio samo pokušaj i da nije došlo do njegovog otvaranja.

No, ta činjenica ne umanjuje značaj dobrih namjera dra Korewa de Dembno, da sa svojim stručnim suradnikom drom Altmanom osnuje u Senju 1902. godine prvo hrvatsko zubno lječilište sa stacionarom, koje bi prema tiskanom prospektu bilo na zavidnoj stručnoj visini, s obzirom na mogućnost pružanja svih oralno-kirurških i drugih stomatoloških zahvata s područja ortodontije, bolesti usta i zuba, kao i stomatološke protetike.

Iz tadašnjeg novinskog tiska i drugog arhivskog materijala, saznajemo da je i na Rijeci zubno liječništvo bilo na zavidnoj stručnoj visini (Hrast⁶).

Zaključio bih svoje izlaganje s jednom mišlju generalnog direktora UNESCO-a R. Mahéu⁷, koju je napisao u uvodnoj riječi edicije »Historije čovječanstva«, da na historijskoj znanosti ostaje zadatak da, á posteriori i prema slučaju, objektivno odluči o relativnoj važnosti raznih elemenata i faktora u pojedinim situacijama.

Stoga ovaj retrospektivni pregled o stanju stomatologije u našim krajevima, makar i u obliku kraćeg osvrtu, odnosno povijesne crtice, koja prikazuje samo jedan mali detalj, omogućava da pratimo razvoj naše struke sve do današnjih dana. Povijest se ne uzima odmah kao gotova činjenica, što pokazuje i ovaj primjer sudbine prvog hrvatskog zubnog lječilišta u Senju, početkom XX stoljeća, koji iako je bio dobro i stručno zamišljen, iz financijskih razloga nije mogao biti ostvaren.

Sažetak

Autor navodi izvorne podatke iz prospekta tiskanog u travnju 1902. godine o osnivanju »Zubarskog liječilišta — Dra Korewa de Dembno — Senj (Primorje)«, za koje Glesinger navodi da je to prvo zubno liječilište u Hrvatskoj.

Međutim unatoč dobroj zamisli o otvaranju zubnog liječilišta sa stacionarom za pružanje svih vrsta stomatoloških zahvata, do realizacije te ideje nije došlo iz financijskih razloga kao i odlaska dra Altmanna, koji je radio kao zubni liječnik kod gradskog fizika dra Korewe.

Summary

THE FATE OF THE »FIRST INSTITUTION FOR DENTAL TREATMENT« IN CROATIA.

The author lists authentic data from the brochure printed in April 1902 about the foundation of the »Zubarsko Lječilište« (Institution for Dental Treatment — Dr. Korewa de Dembno — Senj, Primorje) about which Glesinger stated to have been the first Institution for Dental Treatment in Croatia.

In spite of the excellent idea of establishing an institution for dental treatment with a hospital wing carrying out all types of stomatological interventions, this plan however never materialized because of lack of funds and because of the departure of Dr. Altmann who worked as dental surgeon with Dr. Korewa, who was at that time town Physic.

DAS SCHIKSAL DER ERSTEN »ZAHNÄRZTLICHEN HEILSTÄTTE« IN KROATIEN

Zusammenfassung

Der Autor führt originelle Angaben über die Gründung einer zahnärztlichen Heilstätte aus einem Prospekt der im April 1902 gedruckt wurde, an. Diese erste zahnärztliche Heilstätte in Kroatien sollte, nach Angaben von Glesinger, in Senj (Küstenland) errichtet werden.

Doch aus finanziellen Gründen kam es nicht zur Ausführung dieser nützlichen Idee.

LITERATURA

1. Historija, Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, sv. 3, str. 407, Zagreb, 1958
2. KAIĆ, Z.: »Prvo zubarsko liječilište« — izvod iz prospekta i usmeno saopćenje
3. Enciklopedija likovne umjetnosti Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, sv. 4, str. 194, Zagreb, 1959
4. GLESINGER, L.: Povijest zdravstva u Senju, Senjski zbornik III, str. 245, Gradski muzej, 1967—1968
5. TIJAN, T.: Senj, kulturno-historijska šetnja gradom, str. 20, Senjski klub Zagreb, 1931
6. HRASTE, J.: Stomatologija u Hrvatskom primorju početkom XX stoljeća, Zbornik radova Naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije, Niš, 1971
7. MAHEU, R.: Historija čovječanstva — uvodna riječ, vol. I, str. 10, UNESCO Zagreb, 1966

